

نقش آموزش در ارتقاء شاخص‌های هویت ملی؛

(بررسی موردی دانش‌آموزان شهر زنجان)

محمدباقر علیزاده اقدم^۱

دکتری جامعه‌شناسی و عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

محمد شیری^۲

کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی

سجاد اوچاقلو^۳

کارشناس ارشد جامعه‌شناسی

چکیده

این مقاله به بررسی هویت اجتماعی دانش‌آموزان مقطع متوسطه با تأکید بر بُعد هویت ملی آنان می‌پردازد. در این مقاله سعی شده به این پرسش پاسخ داده شود که چگونه می‌توانیم میزان تعلق به هویت ملی دانش‌آموزان را افزایش دهیم؟ جامعه هدف دانش‌آموزان، دو دبیرستان از نواحی یک و دو شهر زنجان و به تعداد ۷۰۰ نفر بوده که از آن تعداد، ۳۰ نفر به منظور حضور در کارگاه انتخاب شدند. نوع پژوهش بر اساس هدف، کاربردی و حل مسئله و بر اساس زمانی، طولی و پانلی بوده است. روش تحقیق از نوع کیفی و با تأکید بر تکنیک PCM (مدیریت سیکل پروژه) بوده است. در بحث مبانی نظری علاوه بر دیدگاه‌های خرد، کلان و تلفیقی راجع به هویت، از نظریات *تاجفل*، *گیلنز*، *جنکینز* و *پیتربورک* نیز استفاده شده است. جمع‌آوری اطلاعات از طریق تشکیل کارگاه‌ها و پرسشنامه حاصل شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد میزان تعلق به هویت ملی کل دانش‌آموزان در مقایسه با قبل از اجرای طرح، ۱۰ درصد افزایش یافته است. میزان تعلق به هویت ملی در بین دانش‌آموزان پسر، ۱۵ درصد و در بین دختران ۵ درصد در مقایسه با قبل از اجرای طرح افزایش یافته است. میانگین نمره هویت تک‌تک دانش‌آموزان دختر و پسر در مقایسه با قبل از اجرای طرح، افزایش قابل توجهی داشته است. همچنین میزان آشنایی دانش‌آموزان با مشاهیر و مفاخر ایران‌زمین، عناصر فرهنگ ملی، آثار تاریخی و ملی ایران‌زمین، موسیقی ایرانی و برخی اسطوره‌های ملی - که شاخص‌های هویت ملی هستند - در مقایسه با قبل از اجرای طرح، افزایش داشته است.

واژه‌های کلیدی: پروژه، مدیریت سیکل پروژه، هویت، هویت اجتماعی، هویت ملی.

1. aghdam1351@yahoo.com

2. shirilcad@yahoo.com

3. sajjadojaghlo@yahoo.com

مقدمه و طرح مسئله

در جامعهٔ امروزی، انسان از ابعاد گوناگونی مورد مطالعه قرار گرفته است. از آنجا که هویت بخش مهمی از وجود انسان است و زندگی شخصی و اجتماعی هر شخص تحت تأثیر هویت آن است، بررسی هویت افراد بسیار مورد توجه قرار گرفته است. ایران جامعه‌ای در حال گذار و یا در حال توسعه است. در چنین جامعه‌ای به دلیل فروپاشی نظام‌ها و ساختارهای سنتی نظیر اجتماعات عشایری و روستایی و گسترش شهرنشینی، تحرکات جمعیتی و اجتماعی و تشدید تعاملات بین فرهنگ‌ها، اقوام و ملل متفاوت، اغلب افراد به‌ویژه جوانان و دانش‌آموزان در برابر الگوهای محلی، ملی و جهانی متفاوت و بعضاً متعارضی قرار گرفته‌اند. بسیاری از دانش‌آموزان با کنده شدن از بنیادهای سنتی و در شرایط ضعف یا نبود ساختارهای نوین مدنی و یا عدم تشخیص الگوهای مناسب، دچار تعارض، سردرگمی و بلاتکلیفی می‌شوند و خود را در تعارض با ارزش‌های سنتی و مدرن می‌بینند. در چنین شرایطی است که آنومی یا نابسامانی اجتماعی زمینه لازم را برای پیدایش بحران هویت پدید می‌آورد (عبداللهی، ۱۳۷۴: ۶۵؛ ۱۳۷۵: ۱۵۹).

در جامعه شهری زنجان نیز عواملی چون صنعتی‌شدن، توسعه فناوری و ارتباطات و فرآورده‌های فرهنگی، استفادهٔ روزافزون از وسایل ارتباطی جدید از قبیل اینترنت و... نه تنها زندگی مادی و اقتصادی افراد بلکه چهارچوب‌های نمادین آنها را نیز دگرگون ساخته است. دانش‌ها، مهارت‌ها، باورها، ارزش‌ها، قواعد و رسوم اخلاقی و مذهبی افراد به‌ویژه جوانان با تزلزل و دگرگونی مواجه شده است. در چنین شرایطی است که اعضای جامعه و به‌ویژه دانش‌آموزان به عنوان آسیب‌پذیرترین گروه جامعه، نیاز به هویت دارند تا از این طریق توانایی آن را بیابند تا نظمی نسبی در زندگی خود و دنیای اطرافشان ایجاد کنند و یک نوع احساس تعلق و همبستگی به نظام اجتماعی کل پیدا کنند. دغدغه نویسندگان این مقاله در بررسی هویت از آن جهت بود که طی سال‌های اخیر در دانشگاه و در مدارس، شاهد گرایش به مصرف کالاهای فرهنگی واردشده از سایر فرهنگ‌ها (گوش دادن به موسیقی‌های غربی، پوشیدن لباس‌های غیر ایرانی و...) توسط دانش‌آموزان و دانشجویان بوده و این سبب شد انگیزهٔ مطالعه موضوع هویت بیشتر شود.

اطلاعات به‌دست‌آمده در زمینه هویت اجتماعی دانش‌آموزان مدارس متوسطهٔ استان زنجان (اوجاقلو و همکاران: ۱۳۸۵) حاکی از مسائل و مشکلات هویت اجتماعی

دانش‌آموزان است. تجزیه و تحلیل نتایج مطالعه اکتشافی مشکلات هویتی در دو مدرسه نیز بیانگر این مهم است که عوامل کلان و ساختاری از قبیل نظام آموزشی و مدرسه در کنار نقش تکوینی رسانه‌های جمعی، و عوامل فردی از جمله ویژگی‌های شخصیتی، همزمان در بروز این مشکلات نقش بسزایی ایفا می‌کنند. برخی از این مشکلات عبارت است از: پوشیدن لباس‌های غیرایرانی و مدهای غربی، کمبود علاقه به شرکت در کلاس‌های درسی به‌ویژه درس‌های تاریخ و معارف، ضعف آشنایی با تاریخ و بسیاری از آثار تاریخی استان و ایران، ضعف آشنایی با شخصیت‌های ملی و تاریخی استان و ایران، ضعف آشنایی با مشاهیر و مفاخر، کم‌توجهی به سرزمین و میهن خود، گرایش به برخی عناصر فرهنگی غرب همچون موسیقی، زبان و...

حال با توجه به تعریف مسئله و شناخت مشکلات هویتی دانش‌آموزان، هدف اصلی این مقاله پاسخ به این سؤال اساسی است که چگونه می‌توان تعلق به هویت ملی دانش‌آموزان را ارتقا داد؟ از چه راه‌هایی می‌توانیم تعلق به هویت ملی دانش‌آموزان مقطع متوسطه را ارتقا دهیم؟

دانش‌آموزان از سویی به عنوان یک گروه خاص در جامعه بیش از سایر گروه‌ها گریبانگیر انتخاب و داشتن هویت هستند، و از سوی دیگر در دوره پنجم زندگی قرار دارند که مهم‌ترین ویژگی این دوره بحران هویت است (اریکسون، ۲۰۰۳). از سوی دیگر مهم‌ترین پیامد بحران هویت برای دانش‌آموزان، بیگانگی در برابر فرهنگ بیگانه و غرب و پذیرش بی‌چون و چرای هر آن چیزی است که از فراسوی مرزهای ملی سرازیر می‌شود، و با توجه به نبود الگوهای مناسب رفتار و کنش برای آنها، بستر و زمینه هرگونه رفتار بزهکارانه و نابهنجار پدید می‌آید و سدی در برابر شکوفایی خلاقیت و نوآوری ایجاد می‌کند؛ بنابراین تقویت و ارتقای سطح هویت اجتماعی و ملی در نظام آموزشی از اهمیت والایی برخوردار است چراکه دستیابی به این مهم می‌تواند در تحقق وفاق و وحدت ملی، گسترش و نوسازی هویت فرهنگی، ثبات، توسعه، پیشرفت و توفیق جامعه مدنی، ایجاد صمیمیت در نظام آموزشی و دستیابی به جهان‌وطنی نقش بسزایی ایفا کند.

بررسی تعاریف گوناگون از هویت بیانگر این مهم است که بخش بزرگی از هویت اجتماعی یک جامعه، هویت ملی آن است. با وجود این، هویت اجتماعی تنها هویت ملی را شامل نمی‌شود بلکه بخشی از آن نیز هویت مذهبی مردم آن جامعه است. در تعاریف

مختلف از هویت ملی، می‌توان تقریباً به یک تعریف مشترک رسید و آن اینکه جماعتی از انسان‌ها که در یک سرزمین حیات می‌گذرانند، دارای منشأ مشترک هستند، از زمان‌های پیشین منافع مشترکی دارند، آداب و رسوم مشترک دارند و اکثریت دارای زبانی یکسان هستند (بیرو، ۱۳۶۷: ۲۳۶). اعضای یک ملت گذشته‌ای مشترک دارند و اعضای آن، کم‌وبیش از این گذشته آگاهی دارند. عناصری بسیار و گاه ناهمگنی می‌توانند در تشکیل ملت مؤثر باشند نظیر جغرافیا، عوامل نژادی، زبان یا اجماع عمومی که در خلال تاریخ فراهم آمده است. چنین به نظر می‌رسد که برای آنکه یک جمع ملی پدید آید، نه تنها باید یک فرهنگ کلی غالب وجود داشته باشد، بلکه باید زمینه مشترک ارزشی نیز پدید آمده باشد تا موجبات یکپارچگی و اجماع کم‌وبیش آشکار اعضای ملت را فراهم آورد (طالبی، ۱۳۷۸: ۲۹). در تعریف هویت ملی نظرات متفاوتی وجود دارد. برخی صاحب‌نظران بر عوامل عینی مانند جغرافیا، تبار و نژاد و... تکیه دارند و برخی دیگر بر عوامل ذهنی که ریشه در احساس، اندیشه و درک مشترک دارند همچون تاریخ مشترک، آگاهی جمعی، فرهنگ، تأکید می‌ورزند.

امروزه در جهانی این‌گونه، دستخوش تغییرات مهارنشدنی و حیرت‌انگیز، مردم از نو حول محور هویت‌های بنیادینی همچون هویت‌های دینی، قومی، سرزمینی و ملی گرد هم می‌آیند (کاستلر، ۱۳۸۰: ۲۹) و از این‌رو واجد برجستگی ویژه‌ای هستند. در این میان هویت ملی در انسجام‌بخشی به جامعه و پیشگیری از گروه‌گروه شدن آن نقش اساسی دارد. در واقع هویت ملی چتری سایه‌گستر بر خرده‌فرهنگ‌هاست که موجب دستیابی به وفاق ملی و وحدت ملی می‌شود (طالبی، ۱۳۷۸: ۶).

هویت ملی یا هویت جامعه‌ای بالاترین سطح هویت جمعی در هر کشوری است و هویت‌یابی در این سطح موجب هویتی جمعی و در نتیجه نوعی احساس خرد جمعی است که هویت ملی خوانده می‌شود (وودوارد، ۲۰۰۰: ۱۰).

رویکردهای نظری

هویت اجتماعی^۲ به ساده‌ترین بیان، تعریفی است که افراد بر مبنای عضویت در گروه‌های اجتماعی از خویشتن دارند (براون، ۱۹۸۵: ۷۷۱). تمامی ویژگی‌ها و رفتارهایی که تمایزی

1. Woodward
2. Social Identity

میان ما و آنها می‌گذارند، مؤلفه‌های مفهوم هویت اجتماعی به شمار می‌روند. مثل زبان، دین، قوم یا نژاد، آداب و رسوم، طبقه اجتماعی، شغل، عضویت‌های فرقه‌ای و گروهی و غیره. تلاش برای شناسایی هویت‌های اجتماعی تلاشی است برای تحلیل الگوهای تکرارپذیر کنش‌ها و نگرش‌های گروهی (ارمکی و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۵۷).

در دیدگاه‌های نظری و منابع تجربی سطح کلان، هویت جمعی در رابطه با شرایط و عوامل تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و زیست‌محیطی و فرایندهای عمده‌ای چون جهانی‌شدن مورد توجه و تحلیل قرار گرفته‌اند. هایدگر انسان را از آن رو بی‌ریشه می‌داند که با گذشته خود برخوردی اصیل ندارد و علقه‌های تاریخی خود را از دست داده است (معینی علمداری، ۱۳۸۱: ۱۹-۱۲، به نقل از عبداللهی). هویت خصلتی تاریخی دارد، طی تاریخ شکل می‌گیرد و قطع پیوند تاریخی منجر به بحران هویت می‌شود. علاوه بر کسانی چون گنت و سوروکین که تحول هویت جمعی انسان را در رابطه با مراحل عام تحولات فکری و فرهنگی در جهان مطرح کرده‌اند (کوزورت، ۱۹۷۶: ۱۲۱، به نقل از عبداللهی)، اینگلهارت، تحول ارزش‌های مادی به فرامادی را قرین تحول در هویت‌های آئینی به اقناعی می‌داند (اینگلهارت، ۱۳۷۳). در ایران هم رابطه تحول هویت‌های جمعی با فرهنگ جهانی (گل محمدی، ۱۳۸۰: ۱۹)، دین (شریعتی، ۱۳۷۴) و وفاق فکری و پیوندهای اجتماعی (احمدی ۱۳۸۱: ۶۹) مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. در بُعد اجتماعی نیز نقش زبان در ایجاد وفاق اجتماعی لازم برای هویت جمعی عام (کاستلز) ۱۳۸۰، و تولید و بازتولید فرهنگ و هویت جامعه‌ای (شریفیان، ۱۳۷۷؛ بروجردی، ۱۳۷۴) و تأثیر مثبت تعاملات بین قومی بر تقویت هویت ملی در بین اقوام ایرانی (یوسفی، ۱۳۸۰) مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است (عبداللهی و حسین‌بُر، ۱۳۸۱: ۱۱۱-۱۱۰).

دیدگاه‌های نظری و منابع تجربی هویت در سطح خرد را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: یکی دیدگاه‌ها و منابعی که در آنها هویت در ارتباط با ویژگی‌های زیستی - روانی افراد مورد توجه قرار گرفته، و دیگری دیدگاه‌ها و منابعی که در آنها هویت در رابطه با ویژگی‌های ذهنی - شخصیتی افراد بررسی شده است. در ارتباط با دسته اول علاوه بر شواهد روزمره زندگی که در آن افراد از روی علائم ظاهری و مشخصات جسمانی درباره هویت دیگران قضاوت می‌کنند، می‌توان به منابع روان‌شناختی به‌ویژه افکار و آثار/اریک اریکسون رجوع کرد که هویت را تابع رشد سنی و تحولات زیستی - روانی افراد می‌داند.

در ارتباط با دسته دوم، علاوه بر دیدگاه‌های نظری عدیده‌ای چون رفتار اجتماعی مید، کنش متقابل نمادی بلومر، جامعه‌شناسی پدیداری شووتس و روش‌شناسی مردمی گارفینگل، منابع تجربی قابل توجهی نیز وجود دارد که در آنها روابط هویت افراد با پنداشت‌ها و ویژگی‌های ذهنی - شخصیتی آنان مورد تأکید و تأیید قرار گرفته است. در منابع تجربی مربوط به ایران، رابطه هویت جمعی عام (ملی) افراد با عواملی چون تکثرگرایی و پذیرش تفاوت‌ها (توسلی، ۱۳۷۲)، میزان عام‌گرایی و عدالت اجتماعی، تعاملات اجتماعی و اقتدار مشروع (رزازی‌فر، ۱۳۷۹)، آگاهی افراد از ارزش‌ها و سمبل‌های مشترک و میزان برخورداری از امکانات رفاهی و رضایت از زندگی (قیصری، ۱۳۷۷)، تعهد تعمیم‌یافته و تعاملات بین گروهی افراد (عظیمی هاشمی، ۱۳۷۸) و پذیرش نقش‌های ملی - مذهبی، دیدن اماکن ملی - مذهبی و شرکت در مراسم مذهبی (آخوندی، ۱۳۷۷) مورد تأیید قرار گرفته است.

جنکینز و گیدنز در مورد هویت شخصی و اجتماعی نظریه‌پردازی کرده و تلاش کرده‌اند در تحلیل هویت، بر شکاف میان فرد و جامعه و کنش و ساختار پل بزنند و فرایندهای هویت‌یابی و هویت‌سازی در دوران مدرن را با در نظر گرفتن تأثیرات دوسویه افراد و ساختارهای اجتماعی تبیین کنند. جنکینز معتقد است بدون هویت اجتماعی، جامعه وجود نخواهد داشت و بدون چهارچوب‌های تشابه و تفاوت، مردم نمی‌توانند به شیوه‌ای منسجم و معنادار، با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. به اعتقاد جنکینز هویت دو معنای اصلی دارد: اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است یعنی این با آن مشابه است، معنای دوم آن به مفهوم تمایز است که با مرور زمان سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد.

هویت از نظر گیدنز عبارت است از خود شخص آن طوری که شخص از خودش تعریف می‌کند. به نظر گیدنز، هویت انسان در کنش متقابل با دیگران ایجاد می‌شود و در جریان زندگی پیوسته تغییر می‌کند. هیچ‌کس هویت ثابتی ندارد. هویت سیال و همواره در حال ایجاد و عوض شدن است (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۵).

به نظر گیدنز، شرط اساسی تدارک هویت شخصی، استقرار «اعتماد بنیادین» است. هویت شخصی را نمی‌توان بر حسب ماندگاریش در زمان مورد توجه قرار داد بلکه هویت برخلاف خود به عنوان پدیده‌ای عام، مستلزم آگاهی بازتابی است. هویت در واقع همان چیزی است که فرد به آن آگاهی دارد. به عبارت دیگر، هویت شخصی چیزی نیست که

در نتیجه تداوم کنش‌های اجتماعی فرد به او تفویض شده باشد، بلکه چیزی است که فرد باید آن را به طور مداوم و روزمره ایجاد کند. گیدنز معتقد است هویت شخصی را باید خلق نمود و تقریباً به طور مداوم آن را با توجه به تجربیات متناقض زندگی روزمره و گرایش‌های تطمیع‌کننده نهادهای امروزی مورد تنظیم و تجربه قرار دهد. همچنین او معتقد است با کاهش نفوذ سنت و توسعه مدرنیته همراه با تفکیک و انسجام اجتماعی، امکان تحقق هویت‌های جمعی چندگانه و آزادی افراد در انتخاب آگاهانه و خردمندانه آنها پدید می‌آید (گیدنز، ۱۳۷۷: ۸۰)

مرور ادبیات نظری و تجربی نشان می‌دهد که هویت امری اجتماعی است و شکل‌گیری و تغییرپذیری انواع و سطوح آن در نزد هر فرد، در فرایند تعامل خود با جامعه و تحت تأثیر دو دسته از عوامل خرد و کلان از جمله ویژگی‌های فردی و نظام شخصیتی و ویژگی‌های ساختاری و نظام اجتماعی صورت می‌گیرد. در این مقاله در پی آنیم تا با در نظر گرفتن ابعاد خرد و کلان هویت اجتماعی، زمینه‌های ارتقای هویت ملی و مذهبی دانش‌آموزان را مورد بررسی قرار دهیم.

روش شناسی

روش تحقیق مورد استفاده در بررسی راهکارهای ارتقای سطح هویت اجتماعی، روش کیفی با به‌کارگیری تکنیک مدیریت سیکل پروژه (PCM) و روش کمی با به‌کارگیری روش پیش‌آزمون و پس‌آزمون به منظور بررسی تغییرات در هویت ملی و مذهبی است.

جامعه هدف (گروه)

جامعه هدف این تحقیق ۷۰۰ نفر، شامل دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع تحصیلی متوسطه شهر زنجان است. بدیهی است توزیع سنی جامعه هدف، مرتبط با دانش‌آموزان مشغول به تحصیل در مقطع متوسطه است که بر اساس الگوهای سنی آموزشی در گروه سنی ۱۷-۱۵ ساله قرار می‌گیرند. به منظور انتخاب نمونه‌های تحقیق، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. در نمونه‌گیری هدفمند که از روش‌های غیراحتمالی است، پژوهشگر بر اساس دانش تخصصی و اتخاذ استراتژی مناسب، مواردی را برمی‌گزیند که در

1. Target Group

مجموع معرف جمعیت مورد نظر باشد (سرای، ۱۳۷۲: ۱۲). نمونه مورد مطالعه با تکیه بر حساسیت‌های نظری محققان، مشاوره معلمان و مدیران انتخاب شده‌اند. تعیین حجم نمونه در روش‌های کیفی با استناد بر روش اِشباع طبقات انجام می‌گیرد. در این تحقیق حجم نمونه با تکیه بر حجم نمونه متعارف در روش‌های کیفی که برابر با ۳۰ نفر است، تعیین شده است. از این تعداد ۳۰ نفری، ۱۵ نفر دختر و ۱۵ نفر پسر بوده است.

تحقیق حاضر از لحاظ جغرافیایی در آموزش و پرورش ناحیه ۱ و ۲ زنجان و از نظر زمانی در سال ۱۳۸۶ انجام گرفته است. نوع پژوهش بر اساس هدف، کاربردی^۱ و حل مسئله^۲، از نظر زمانی، از نوع طولی - پانلی، بر اساس وسعت، ژرفانگر^۳ و بر اساس سطح تحلیل، در سطح خرد می‌باشد.

ابزار گردآوری اطلاعات و داده‌ها در این تحقیق عبارت از بررسی اسناد^۴، پرسشنامه، مصاحبه^۵، اجرای کارگاه^۶ PCM بوده است.

متغیرهای پژوهش (تعریف مفهومی و عملیاتی)

هویت اجتماعی: هویت اجتماعی پنداشت نسبتاً پایدار فرد از کیستی و چیستی خود در ارتباط با افراد و گروه‌های دیگر، تعریف شده که از طریق تعاملات اجتماعی فرد با دیگران در فرایند اجتماعی شدن تکوین می‌یابد (جانسون، ۱۹۹۷). هویت اجتماعی^۷ به ساده‌ترین بیان، تعریفی است که افراد بر مبنای عضویت در گروه‌های اجتماعی از خویشتن دارند (برآون، ۱۹۱۵: ۷۷۱، به نقل از چاوشیان). تمام ویژگی‌ها و رفتارهایی که تمایزی میان ما و آنها می‌گذارند مثل دین، زبان، قوم یا نژاد، آداب و رسوم، طبقه اجتماعی و... مؤلفه‌های مفهوم هویت اجتماعی به شمار می‌روند (ارمکی و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۵۸). در این تحقیق، هویت اجتماعی در قالب هویت ملی مطرح و مورد بررسی قرار گرفته است.

هویت ملی: هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی است. این عناصر و نمادها که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند عبارتند از: بُعد

1. Applied
2. Problem Solving
3. Intensive
4. Questionnaire
5. Interview
6. Project Cycle Management
7. Social Identity

اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی (توسلی، قاسمی، ۱۳۸۱: ۹). در این تحقیق هویت ملی با سه بُعد و با شاخص «تعلق خاطر مشترک»، «وفاداری مشترک» و «میراث مشترک» مورد سنجش قرار گرفته است. بُعد تعلق خاطر مشترک متشکل از شش جزء است: افتخار به پرچم ملی، تعلق به سرزمین، افتخار به سرود ملی، احساس غرور ملی، علاقه به اعیاد مذهبی و احساس غرور دینی. بُعد دوم یعنی وفاداری مشترک نیز شامل چهار جزء است که از آن اجزا می‌توان به علاقه به وطن و مردم اشاره کرد. بُعد میراث مشترک نیز متشکل از عناصری از قبیل افتخار به مشاهیر ملی، عشق ورزیدن به زبان فارسی است. علاوه بر شاخص‌های فوق، در این تحقیق شاخص‌های دیگری چون موسیقی، نوع لباس پوشیدن نیز در سنجش هویت ملی به کار رفته‌اند.

تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات

در این تحقیق از تکنیک‌های متعددی جهت جمع‌آوری اطلاعات و ایجاد تغییر استفاده شده است نظیر: مصاحبه، پرسشنامه، تشکیل کارگاه PCM و مشاهده. در تحقیق حاضر جمع‌آوری اطلاعات در دو مرحله یا دو فاز انجام شده است. فاز اول شامل تکنیک‌های مصاحبه و بیشتر پرسشنامه بوده که سنجش اولیه هویت بدین وسیله انجام گرفته است. پس از سنجش اولیه و پیدا کردن نمرة میانگین هویت دانش‌آموزان، جهت شناسایی مشکلات هویتی دانش‌آموزان و یافتن راهکارهای مناسب در این زمینه، در فاز دوم تکنیک PCM و اجرای کارگاه‌ها به مرحله اجرا گذاشته شده است.

نتایج حاصل از تشکیل کارگاه‌ها در دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه نشان داد از نظر دانش‌آموزان مهم‌ترین معضلاتی که شکل‌گیری و ارتقای هویت ملی آنان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند، عبارتند از:

- دانش‌آموزان با تاریخ کشور خود کمتر آشنا هستند؛
- دانش‌آموزان مشاهیر ایران را کمتر می‌شناسند؛
- دانش‌آموزان تاریخ استان خود را کمتر می‌شناسند؛
- دانش‌آموزان اغلب نمی‌دانند ایران کشور بزرگی بوده و هست؛
- کتابخانه مدرسه در زمینه تاریخ و فرهنگ ایران کمتر کتاب دارد؛
- دبیران در زمینه آثار باستانی و تاریخی ایران دانش‌آموزان را کمتر راهنمایی می‌کنند؛

● دانش‌آموزان کمتر در فعالیت‌های دینی در مدرسه شرکت می‌کنند؛
● دانش‌آموزان بزرگان مذهبی ایران را کمتر می‌شناسند.
● در شناسایی مشکلات دبیرستان دخترانه علاوه بر مباحث کارگاه از تکنیک مصاحبه نیز استفاده شده است. پس از مصاحبه با مدیر، معاونان و مشاور دبیرستان، مسائل و مشکلات زیر به عنوان مسائل اساسی دانش‌آموزان در رابطه با هویت اجتماعی مشخص شد:

● کتابخانه و وسایل سمعی و بصری جهت آگاهی به دانش‌آموزان در مدرسه وجود ندارد؛

● در مدرسه سفرهای تفریحی و اردو برگزار نمی‌شود؛
● مسئولین مدرسه در زمینه پوشش، برخورد مناسبی با دانش‌آموزان ندارند؛
● در زمینه فرهنگ ایرانی در مدرسه تبلیغات کمی وجود دارد؛
● مسئولین مدرسه در زمینه پوشش سخت‌گیری بیش از حدی دارند؛
● دانش‌آموزان با فرهنگ ملی کمتر آشنا هستند؛
● دانش‌آموزان شخصیت‌های ملی خود را کمتر می‌شناسند؛
● برخی دانش‌آموزان نسبت به سرزمین و میهن خود بی‌تفاوتند؛
● دانش‌آموزان سی‌دی‌های غیراخلاقی و ضد دینی را به مدرسه می‌آورند؛
● مسئولین مدرسه نسبت به مشکلات اخلاقی و رفتاری دانش‌آموزان توجه کافی ندارند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

انجام و اجرای پروژه‌ها

بعد از شناسایی مسائل و مشکلات دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه و ارائه راهکارهایی برای حل این مسائل، مرحله اجرای پروژه‌ها می‌رسد. در این مرحله متناسب با مسائل و راهکارها، تکنیک‌هایی جهت رفع مسائل در هر دو دبیرستان توسط مجری و همکاران طرح به کار گرفته شد. مهم‌ترین تکنیک‌هایی که جهت ارتقای هویت ملی دانش‌آموزان مورد استفاده قرار گرفت عبارت بودند از:

- بحث و گفتگو با دانش‌آموزان درباره مفهوم هویت ملی؛
- نمایش و تشریح اطلس تاریخ ایران؛

- جلسه معرفی و بحث کتاب در زمینه هویت؛
- نمایش آثار باستانی به صورت CD؛
- نمایش و معرفی مشاهیر و بزرگان ملی و دینی ایران به صورت CD و فیلم؛
- پخش فیلم دفاع مقدس؛
- جلسات سخنرانی (با حضور اساتید دانشگاه)؛
- نمایش فیلم؛
- توزیع بروشور در زمینه هویت ملی در بین دانش‌آموزان؛
- بحث و گفتگو در زمینه موسیقی سنتی ایران تحت عنوان ۵۳ سال موسیقی سنتی ایران (با حضور یکی از اساتید دانشگاه).

اعتبار و پایایی ابزار تحقیق

مفهوم اعتبار به این سؤال می‌پردازد که ابزار اندازه‌گیری تا چه اندازه خصیصه مورد نظر را می‌سنجد؟ در این تحقیق از اعتبار سازه که نوعی اعتبار محتواست، استفاده شده است. اعتبار سازه در واقع انطباق سنج‌ها با انتظارات نظری است. علاوه بر آن از اعتبار صوری نیز استفاده شد. در این نوع اعتبار، ابزار سنجش در اختیار صاحب‌نظران و کارشناسان علوم اجتماعی و استاد ناظر قرار گرفت و پس از تأیید پرسشنامه توسط آنان، پرسشنامه قابلیت اجرایی پیدا کرد. پایایی یکی از ویژگی‌های فنی ابزار سنجش است. مفهوم یادشده با این امر سروکار دارد که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد. در این تحقیق برای سنجش و اندازه‌گیری پایایی ابزار سنجش (پرسشنامه) از روش «آلفای کرونباخ» استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ به پایایی گویه‌ها می‌پردازد. نتایج آزمون روایی گویه‌های مربوط به هویت ملی و ابعاد هویت ملی در جدول شماره ۱ آورده شده است.

جدول ۱. نتایج آزمون روایی گویه‌های مربوط به هویت ملی و ابعاد هویت ملی

آلفای کرونباخ کل	آلفای کرونباخ	گویه‌ها و سؤال‌های مربوطه	ابعاد
۰/۷۸	۰/۶	پرچم سهرنگ ایران مایهٔ سربلندی ما ایرانیان است	تعلق مشترک
		با شنیدن سرود ملی ایران، به ایرانی بودن خود افتخار می‌کنم	
		من افتخار می‌کنم که ایرانی هستم	
		من به سرزمین ایران عشق می‌ورزم	
		من اعیاد مذهبی مثل عید قربان، فطر و مبعث را دوست دارم	
		من نسبت به دین جامعهٔ خودم احساس غرور می‌کنم	
	۰/۷	من اصلاً مایل نیستم برای مدتی، دور از ایران زندگی کنم	وفاداری مشترک
		نسبت به این آب‌و‌خاک احساس تعلق خاطر نمی‌کنم	
		اگر از دستم برآید حاضر نیستم یک لحظه هم در ایران بمانم	
		خیلی وقت‌ها فکر می‌کنم ای کاش در ایران به دنیا نیامده بودم	
	هر کجای دنیا هموطنانم را ببینم خوشحال می‌شوم		
	۰/۸	همیشه دوست دارم به دیدن بناهای تاریخی و باستانی کشورم مسافرت کنم	میراث مشترک
		از پوشیدن لباس‌های غربی و خارجی احساس خوبی پیدا می‌کنم	
		من به زبان فارسی عشق می‌ورزم	
		فردوسی مایهٔ سربلندی ما ایرانیان است	
		حافظ و مولوی باعث افتخار ما ایرانیان هستند	
		لباس ایرانی در مقابل لباس خارجی چنگی به دل نمی‌زند	
		هنگام صحبت کردن سعی می‌کنم از اصطلاحات خارجی و غیرفارسی زیاد استفاده کنم	
		این روزها زبان فارسی کاربرد چندانی ندارد	

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود ضرایب آلفای کرونیباخ نشان می‌دهد سؤالات با هم همخوانی داشته و پاسخگویان به‌درستی سؤالات را متوجه شده و پاسخ‌های متناقضی به سؤالات نداده‌اند.

اعتبار و روایی روش‌های کیفی

در این تحقیق برای به دست آوردن روایی پرسشنامه جهت بررسی تغییرات در نتیجه پیش‌آزمون و پس‌آزمون از آلفای کرونیباخ استفاده شده است اما به منظور بررسی کیفیت موضوع پژوهش که به روش کیفی انجام شده است، چهار فاکتور مورد بررسی قرار گرفته است: پایایی و روایی، تأیید، هدفمند بودن یا معنادار بودن، و قابلیت کاربردی داشتن. (علی احمدی و سعید نهایی، ۱۳۸۶: ۶۵۹). بر اساس ارزیابی انجام‌شده از فرایند تحقیق، پژوهش حاضر از منظر پایایی و روایی (استفاده از روش‌های چندگانه در جمع‌آوری داده‌ها)، تأیید (بسندهای تعداد نمونه‌ها، انسجام روش‌شناختی، تجزیه و تحلیل تفکر تئوریک و پیشبرد تئوری و...)، هدفمند بودن (پایگاه داده‌های قوی، انتخاب صحیح نمونه‌ها، مشخص بودن نتیجه، و...) و قابلیت کاربردی داشتن، از صحت مورد قبولی برخوردار است.

یافته‌های تحقیق

متغیر هویت ملی

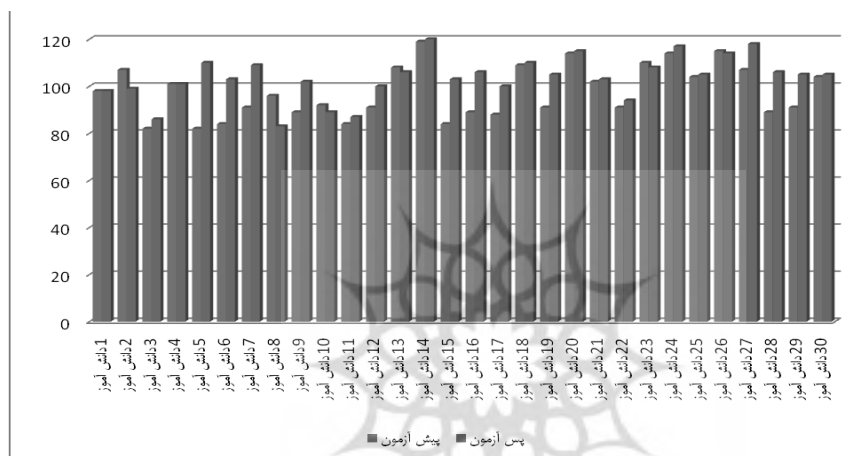
از آنجاکه هویت ملی، متغیر مورد ارزیابی در این پژوهش است، برای سنجش آن از سه بُعد تعلق مشترک، وفاداری مشترک و میراث مشترک استفاده شده است. به‌طوری‌که پس از آزمون آلفای کرونیباخ که برابر با $0/78$ بوده است، گویه‌های این ابعاد جمع و به صورت متغیر هویت ملی درآمده است. نتایج این متغیر که از ۲۰ سؤال در طیف لیکرت شش‌گزینه‌ای ایجاد شده، نشان می‌دهد میانگین نمره هویت ملی دانش‌آموزان دختر و پسر در آزمون اولیه $97/53$ بوده، درحالی‌که پس از گذراندن کلاس‌های متفاوت و اجرای پروژه‌ها، میانگین نمره هویت ملی پس‌آزمون آنها، به $103/57$ تغییر است. تغییر مشاهده‌شده بر اساس میانگین انحراف معیار در پیش‌آزمون ($11/12$) و پس‌آزمون ($9/02$) نیز مثبت بوده است. این تغییرات مثبت نشانگر این است که محتوای کلاس‌ها و جلسات بر هویت ملی دانش‌آموزان تأثیر زیادی داشته و تعلق آنها را به هویت ملی افزایش داده است.

جدول ۲. تفاوت میانگین نمرات هویت کل دانش‌آموزان دختر و پسر بر اساس پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف معیار	میانگین نمره هویت	فراوانی	آزمون
۱۱/۱۲	۹۷/۵۳	۳۰	پیش‌آزمون
۹/۲	۱۰۳/۵۷	۳۰	پس‌آزمون

نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره هویت ملی دانش‌آموزان دختر و پسر

نتایج جدول شماره ۳ حاکی از آن است که میانگین نمره هویت ملی دانش‌آموزان پسر در آزمون اولیه ۹۳/۸۷ بوده، در حالی که پس از گذراندن کلاس‌های متفاوت و برگزاری جلسات سخنرانی و اجرای پروژه‌ها، میانگین نمره آنها (پس‌آزمون) ۹۹/۷۴ شده است. با توجه به میانگین انحراف معیار در پیش‌آزمون (۱۱) و پس‌آزمون (۱۰/۱)، این تفاوت نیز مشهود است.

جدول ۳. تفاوت میانگین نمرات هویت دانش‌آموزان پسر بر اساس پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف معیار	میانگین نمره هویت	فراوانی	آزمون
۱۱	۹۳/۸۷	۱۵	پیش‌آزمون
۱۰/۱	۹۹/۷۴	۱۵	پس‌آزمون

این تفاوت‌ها بیانگر این نکته است که اجرای پروژه‌ها و برگزاری کلاس‌های متنوع و متفاوت در زمینه هویت ملی، تأثیر زیادی بر هویت ملی دانش‌آموزان داشته و تعلق آنها را به هویت ملی افزایش داده است.

بر اساس داده‌های جدول شماره ۴ که به میانگین نمره دانش‌آموزان دختر در زمینه هویت ملی می‌پردازد، میانگین نمره هویت ملی دانش‌آموزان دختر در آزمون اولیه ۱۰۱/۲ بوده، در حالی که پس از گذراندن کلاس‌های متنوع و متفاوت و اجرای پروژه‌ها و تکنیک‌ها، میانگین نمره آنها (نمره پس‌آزمون) ۱۰۷/۴ شده است. این داده‌ها و آمارها نشان می‌دهد وضعیت تغییر مثبت بوده است. به عبارتی پس از اجرای کارگاه‌ها و گذراندن کلاس‌ها و جلسات سخنرانی و اجرای پروژه‌ها، میانگین نمرات هویت ملی دانش‌آموزان دختر به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است. در واقع طبق داده‌ها، تعلق به هویت ملی نزد دانش‌آموزان دختر افزایش یافته است.

جدول ۴. تفاوت میانگین نمرات هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر بر اساس پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف معیار	میانگین نمره هویت	فراوانی	آزمون
۱۰/۳۲	۱۰۱/۲	۱۵	پیش‌آزمون
۶/۵	۱۰۷/۴	۱۵	پس‌آزمون

نتایج مربوط به ابعاد هویت ملی

تعلق خاطر مشترک

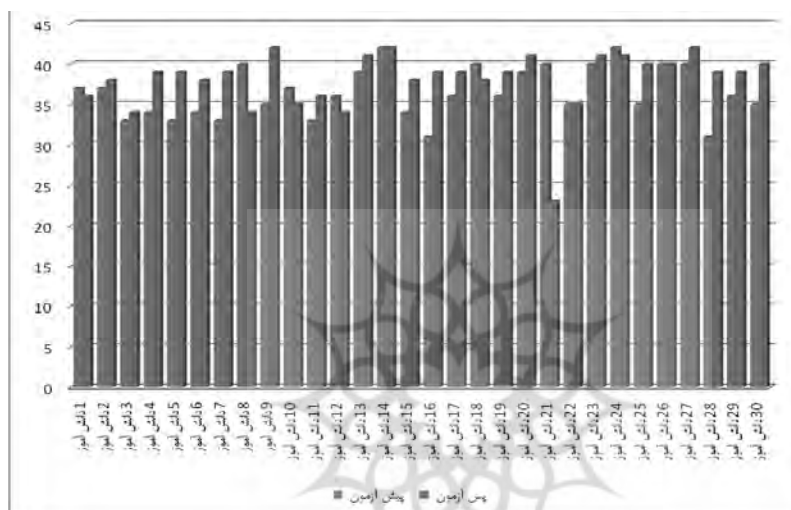
برای مطالعه این بُعد از هویت ملی از ۶ گویه استفاده شده است: افتخار به پرچم ملی، تعلق به سرزمین، افتخار به سرود ملی، احساس غرور ملی، علاقه به اعیاد مذهبی و احساس غرور دینی. تمامی گویه‌ها در طیف لیکرت اندازه‌گیری شده‌اند و پس از بررسی آلفای کرونباخ (۰/۶) و جمع آنها، به صورت متغیر فاصله‌ای درآمده‌اند.

جدول ۵. میانگین میزان تعلق خاطر مشترک دانش‌آموزان پسر و دختر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

فراروانی	میانگین نمره تعلق مشترک	انحراف استاندارد
پیش‌آزمون	۳۶/۴۴	۳/۱۳
پس‌آزمون	۳۸	۳/۷

نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره تعلق خاطر مشترک دانش‌آموزان دختر و پسر

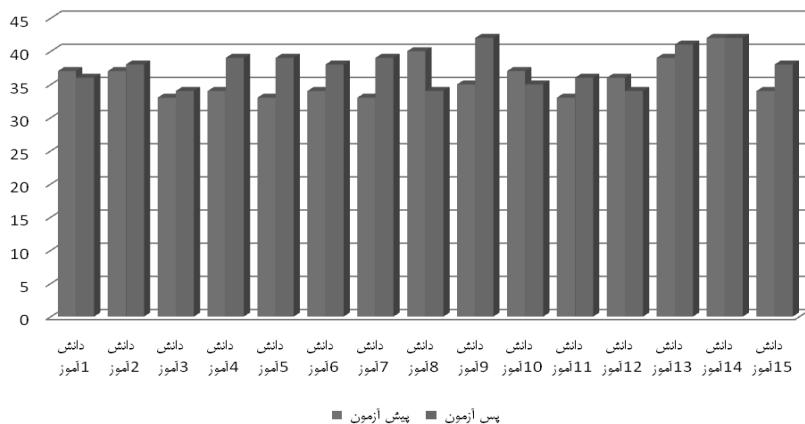

همان‌طور که نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد، میانگین تعلق خاطر مشترک برای دانش‌آموزان در پیش‌آزمون و قبل از برگزاری کلاس‌ها و کارگاه، ۳۶/۴۴ بوده که پس از انجام سیکل پروژه و برگزاری کلاس‌ها و کارگاه، به ۳۸ رسیده است. نتایج جدول‌های شماره ۶ و ۷ نیز نشان می‌دهد برگزاری کلاس‌ها، کارگاه و سیکل پروژه، بر میانگین هویت ملی دانش‌آموزان به تفکیک جنسیت آنها تاثیر مثبتی داشته است.

جدول ۶. میانگین میزان تعلق خاطر مشترک دانش‌آموزان پسر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

فراروانی	میانگین نمره تعلق مشترک	انحراف استاندارد
پیش‌آزمون	۳۵/۸	۲/۸
پس‌آزمون	۳۷/۶۷	۲/۷۶

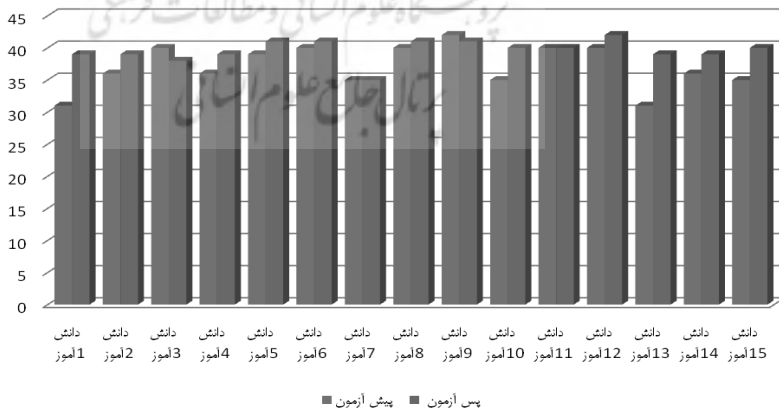
نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره تعلق مشترک دانش‌آموزان پسر

جدول ۷. میانگین میزان تعلق مشترک دانش‌آموزان دختر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف استاندارد	میانگین نمره تعلق مشترک	فراوانی	
۴/۳	۳۷	۱۵	پیش‌آزمون
۴/۵	۳۸/۴	۱۵	پس‌آزمون

نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره تعلق مشترک دانش‌آموزان دختر

ب - وفاداری مشترک

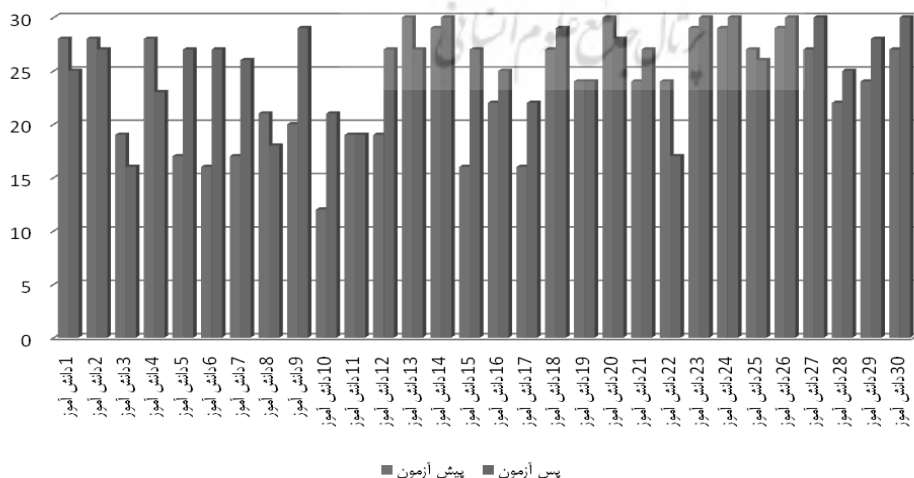
در این بُعد، از ۵ گویه استفاده شده است: افتخار به ایرانی بودن و علاقه به مردم ایران، خوشحالی از برخورد با هم‌وطنان ایرانی در هر کجا، دلتنگی نسبت به دوری از وطن و علاقه به اقامت در ایران در طول زندگی. همه گویه‌ها در طیف لیکرت شش‌قسمتی اندازه‌گیری شده‌اند. پس از بررسی آلفای کرونباخ (۰/۷) و اطمینان از هماهنگی گویه‌ها با جمع نمرات افراد از این گویه‌ها، این متغیر نیز به صورت متغیر فاصله‌ای درآمده است. نتایج به‌دست‌آمده از این متغیر نشان می‌دهد میانگین نمرات دانش‌آموزان از این متغیر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون متفاوت بوده و برگزاری کلاس‌ها و کارگاه و انجام سیکل پروژه، تأثیر مثبتی بر آنها داشته است. این افزایش، به تفکیک جنسیت پاسخگویان نیز دیده می‌شود. جدول‌های ذیل نتایج به‌دست‌آمده را نشان می‌دهند.

جدول ۸. میانگین میزان وفاداری مشترک دانش‌آموزان پسر و دختر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف استاندارد	میانگین نمره وفاداری مشترک	فراوانی	
۵/۲	۲۳/۳۴	۳۰	پیش‌آزمون
۵/۴	۲۴/۴	۳۰	پس‌آزمون

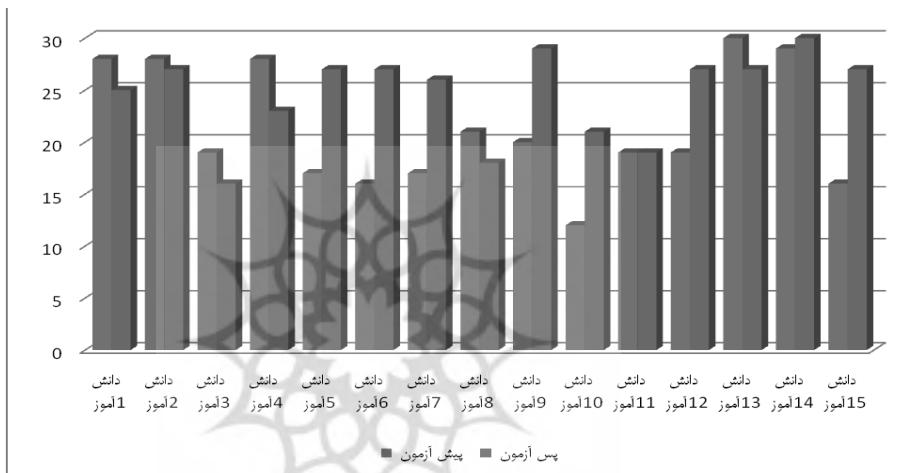
نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره وفاداری مشترک دانش‌آموزان دختر و پسر

جدول ۹. میانگین میزان وفاداری مشترک دانش‌آموزان پسر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف استاندارد	میانگین نمره وفاداری مشترک	فراوانی	
۵/۷	۲۱/۲۴	۱۵	پیش‌آزمون
۴/۴	۲۴	۱۵	پس‌آزمون

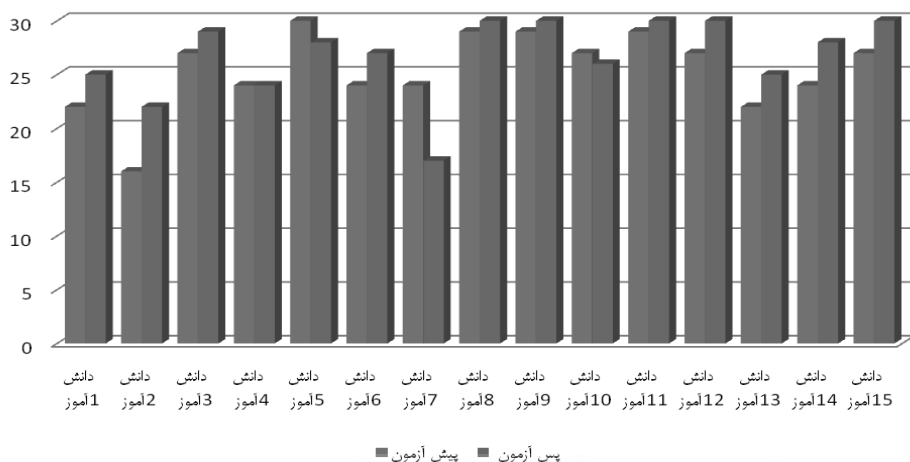
نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره وفاداری مشترک دانش‌آموزان پسر

جدول ۱۰. میانگین میزان وفاداری مشترک دانش‌آموزان دختر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف استاندارد	میانگین نمره تعلق مشترک	فراوانی	
۳/۶۸	۲۵/۴	۱۵	پیش‌آزمون
۳/۳	۲۶/۷	۱۵	پس‌آزمون

نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره وفاداری مشترک دانش‌آموزان دختر

ج - میراث مشترک

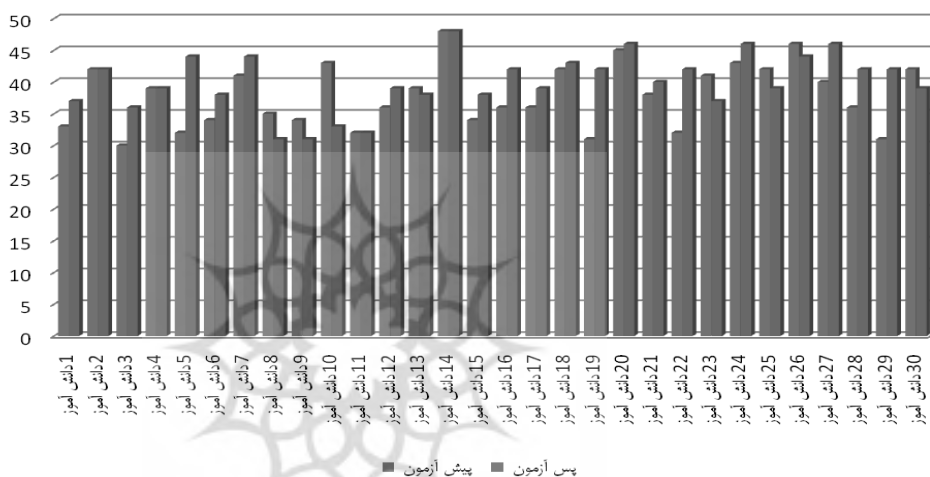
در این بُعد، از ۸ گویه شش‌گزینه‌ای در طیف لیکرت استفاده شده است. گویه‌های این متغیر عبارت بودند از: افتخار به حافظ و مولوی، فردوسی، عشق به زبان فارسی، پوشش ایرانی، لذت بردن از بازدید از آثار ملی و باستانی، کاربرد زبان فارسی، عدم تمایل به استفاده از اصطلاحات غیرفارسی و خارجی و عدم تمایل به پوشش‌های غربی (به اصطلاح رپی). در این زمینه نیز متغیر میراث مشترک پس از بررسی همبستگی درونی گویه‌ها (الفای کرونیباخ ۰/۸) و جمع نمرات، به متغیر فاصله‌ای تبدیل شده‌اند.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد در زمینه میراث فرهنگی نیز نتایج پیش‌آزمون و پس‌آزمون متفاوت بوده و تشکیل کلاس‌ها و کارگاه و جلسات سخنرانی، بر درک دانش‌آموزان از میراث مشترک جامعه تأثیر مثبتی داشته است؛ به طوری که نمرات پس‌آزمون از پیش‌آزمون بیشتر شده است. این نتایج به تفکیک جنسیت دانش‌آموزان نیز مشاهده می‌شود (نتایج جدول‌های ۱۱، ۱۲ و ۱۳).

جدول ۱۱. میانگین میزان میراث مشترک دانش‌آموزان پسر و دختر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف استاندارد	میانگین نمره میراث مشترک	فراوانی	
۴/۹	۳۷/۷۷	۳۰	پیش‌آزمون
۶/۶	۳۹	۳۰	پس‌آزمون

نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره میراث مشترک دانش‌آموزان دختر و پسر

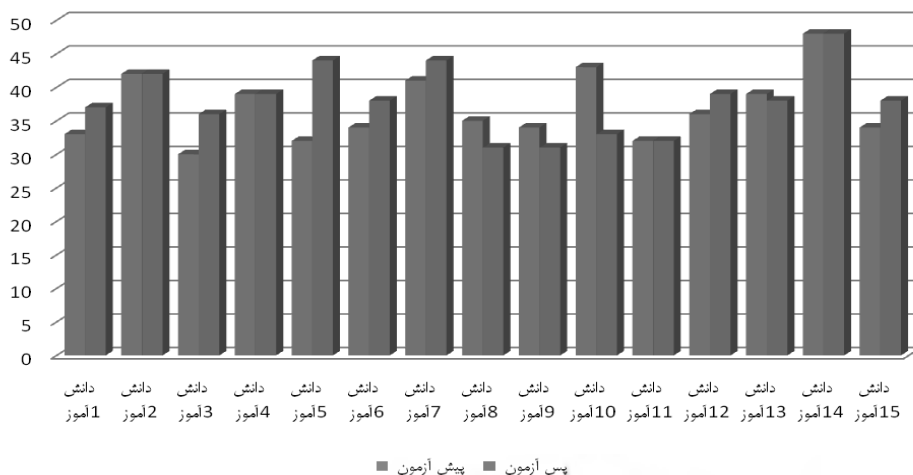

جدول ۱۲. میانگین میزان میراث مشترک دانش‌آموزان پسر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف استاندارد	میانگین نمره میراث مشترک	فراوانی	
۵	۳۶/۸	۱۵	پیش‌آزمون
۵	۳۸	۱۵	پس‌آزمون

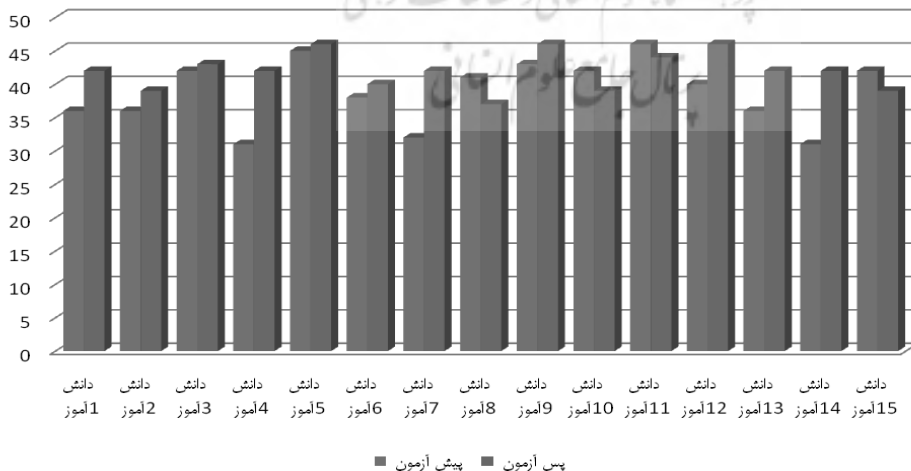
نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره میراث مشترک دانش‌آموزان پسر

جدول ۱۳. میانگین میزان میراث مشترک دانش‌آموزان دختر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

انحراف استاندارد	میانگین نمره میراث مشترک	فراوانی	
۴/۹	۳۸/۷۳	۱۵	پیش‌آزمون
۷/۹۸	۴۰/۱۳	۱۵	پس‌آزمون

نمودار تغییرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمره میراث مشترک دانش‌آموزان دختر

نتیجه گیری

چنان که گفته شد، در جامعه امروزی انسان از ابعاد گوناگون مورد مطالعه قرار گرفته و از آنجا که هویت نیز بخش مهمی از وجود انسان است و زندگی شخصی و اجتماعی هر شخص تحت تأثیر هویت وی قرار دارد، بنابراین بررسی هویت افراد بسیار مورد توجه قرار گرفته است. هویت، بسیاری از رفتارها و کردارهای انسانی را شکل می دهد. آنچه در این ارتباط بسیار مهم می نماید، بُعد شناختی و احساسی قضیه است زیرا همین زمینه های شناختی و احساسی بستر را برای تغییر رفتار افراد فراهم می کنند. خلأ عمده و ریشه بسیاری از مشکلات هویتی در بین نوجوانان و جوانان کشورمان، در بُعد شناختی مسئله است. در جامعه در حال گذار، افراد و به ویژه نوجوانان و جوانان با کنده شدن از بنیادهای سنتی و در شرایط ضعف آموزش خانوادگی و دیگر ساختارهای نوین مدنی، و نیز با عدم تشخیص الگوهای مناسب، دچار تعارض، سردرگمی و بلاتکلیفی می شوند و خود را در تعارض بین ارزش های سنتی و مدرن می بینند. در چنین شرایطی است که آنومی یا نابسامانی اجتماعی زمینه لازم را برای پیدایش بحران هویت پدید می آورد.

بررسی تطبیقی هویت ملی دانش آموزان دختر و پسر بیانگر این مهم است که با وجود تغییرات مثبت در ابعاد شناختی هویت ملی در بین دو گروه، شدت تأثیرگذاری کارگاه های آموزشی PCM در میان دختران و پسران، از تفاوت معنی داری برخوردار است. به عبارت بهتر، با وجود پایین بودن بُعد شناختی هویت ملی پسران در مقایسه با دختران، کارگاه های آموزشی تأثیر بیشتری در ارتقای سطح شناختی هویت ملی در پسران داشته است؛ به طوری که میانگین نمره هویت ملی از ۹۷/۵۳ به ۱۰۳/۵۷ افزایش یافته و در عین حال در بین دختران از ۱۰۱/۲ به ۱۰۷/۴ افزایش یافته است.

نتایج یافته های تکنیک PCM حاکی از آن است که بر اساس تئوری تاجفل که معتقد به شکل گیری و ارتقای هویت اجتماعی (هویت ملی) در یک فرایند سه گانه شناختی، احساسی و عملی است، در نتیجه برگزاری کارگاه های آموزشی، اهداف شناختی و احساسی تحقق یافته است. در این رابطه می توان به نتایج زیر اشاره نمود:

۱. یافته ها نشان داد میزان آشنایی دانش آموزان دختر و پسر با آثار باستانی و تاریخی بعد از اجرای پروژه به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. بیشتر دانش آموزان پیش از اجرای پروژه، آشنایی اندکی نسبت به آثار باستانی و تاریخی داشته اند در حالی که پس از اجرای پروژه ها،

آشنایی با آثار باستانی و تاریخی بهبود یافت. به عبارت بهتر آشنایی و شناخت دانش‌آموزان با آثار باستانی و تاریخی به عنوان یکی از شاخص‌های هویت ملی، ارتقا یافته است.

۲. یافته‌ها نشان داد میزان آشنایی دانش‌آموزان دختر و پسر با مشاهیر و مفاخر و شخصیت‌های ملی و تاریخی ایران‌زمین پس از اجرای پروژه و طرح، تغییرات چشمگیری داشته به طوری که بسیاری از دانش‌آموزان حاضر در پژوهش، پیش از اجرای طرح، شناخت کمی از شخصیت‌های ملی داشته‌اند و پس از اجرای طرح، شناخت نسبت به شخصیت‌های ملی و تاریخی گسترش یافت. و از این راه تحقق جنبه‌های شناختی شکل‌گیری و ارتقاء سطح هویت ملی محقق شد.

۳. بر اساس یافته‌های تحقیق، دانش‌آموزان پس از اجرای طرح و برگزاری جلسات سخنرانی و کارگاه‌های آموزشی توانسته‌اند با بسیاری از شخصیت‌های مذهبی و دینی تأثیرگذار در تاریخ و فرهنگ ایران‌زمین آشنا شوند و از این طریق، زمینه‌های تحقق اهداف شناختی و احساسی شکل‌گیری و ارتقای هویت ملی تحقق یافت.

۴. نتایج یافته‌ها حاکی از تحقق بُعد شناختی و احساسی شکل‌گیری و ارتقای هویت ملی در رابطه با شاخص‌های عناصر فرهنگ ملی است. در راستای تحقق ابعاد شناختی در رابطه با شاخص‌های مذکور، عناصر فرهنگ ملی از قبیل سرود ملی، لباس‌های ایرانی، موسیقی ایرانی، حس وطن‌دوستی، پرچم و زبان ایرانی مورد بررسی قرار گرفت.

به طور کلی نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق در رابطه با بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و ارتقای سطح هویت ملی دانش‌آموزان حاکی از این است که جنبه‌های شناختی و احساسی فرایند شکل‌گیری و ارتقای سطح هویت ملی، بهبود یافته است. به عبارت بهتر، دانش‌آموزان در بُعد شناختی هویت ملی با آثار باستانی و تاریخی، مشاهیر، مفاخر و شخصیت‌های ملی و تاریخی ایران، اماکن دینی و مذهبی، شخصیت‌های مذهبی و دینی و عناصر فرهنگ ملی به عنوان مشخصه‌های هویت ملی آشنا شده و در نتیجه شناخت نسبت به عناصر هویت ملی، احساس مثبتی نسبت به این عناصر داشته‌اند، چراکه تمامی دانش‌آموزان احساس ارزشمندی و تعلق به عناصر هویت ملی را در خود تقویت نمودند.

همچنین نتایج کارگاه‌های آموزشی PCM حاکی از این است که دانش‌آموزان پس از شناخت نسبت به هویت ملی خود و ایجاد احساس مثبت در آنها، آمادگی برای عمل در قالب حفظ و نگهداری هویت ملی را بیان نمودند.

منابع

- آزاد ارمکی، ت. و چاوشیان، ح. (۱۳۸۱) «بدن به مثابه رسانه هویت»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره چهارم، شماره ۴، صص ۷۵-۵۷.
- ایمان، م. و کیزقان، ط. (۱۳۸۲) «بررسی عوامل مؤثر بر هویت اجتماعی زنان شهر شیراز»، *فصلنامه علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء*، سال دوازدهم و سیزدهم، شماره ۴۴ و ۴۵، صص ۷۸-۵۰.
- بیرو، آ. (۱۳۷۰) *فرهنگ علوم اجتماعی*، تهران: انتشارات کیهان، چاپ دوم.
- توسلی، غ. و قاسمی، ی. (۱۳۸۱) «مناسبات قومی و رابطه آن با تحول هویت جمعی (نمونه مطالعه: ایلام)»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره چهارم، شماره ۴، صص ۳-۲۵.
- جنکینز، ر. (۱۳۸۱) *هویت اجتماعی*، تهران: نشر شیرازه، چاپ اول.
- رفیع‌پور، ف. (۱۳۷۲) *سنگش‌گرایش روستاییان نسبت به جهاد سازندگی*، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، وزارت جهاد سازندگی.
- ساروخانی، ب. و رفعت‌جاه، م. (۱۳۸۳) «زنان؛ بازتعریف هویت اجتماعی»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره پنجم شماره ۳، صص ۱۶۰-۱۳۲.
- شیخاوندی، د. (۱۳۸۰) «تأخیر در تکوین هویت ایرانی در جریان تجدد»، *نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران*، شماره ۳، صص ۱۳۵-۱۱۳.
- طالبی، س. (۱۳۷۸) «تحول هویت ملی دانش‌آموزان دختر دوره‌های تحصیلی ابتدایی و راهنمایی و متوسطه شهر تهران»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تربیت مدرس.
- عبداللهی، م. (۱۳۷۴) «هویت جمعی، دینامیسم و مکانیسم تحول آن در ایران»، *نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران*، دوره، صص ۸۳-۶۳.
- _____ (۱۳۷۵) «جامعه‌شناسی بحران هویت»، *نامه پژوهشی*، سال دوم، شماره ۳۰۲، صص ۱۶۳-۱۲۵.
- عبداللهی، مح. و حسین‌بر، م. (۱۳۸۱) «گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره چهارم، شماره ۴، صص ۱۰۱-۱۲۶.
- علی‌احمدی، ع. و سعید‌نهایی، و. (۱۳۸۶) *توصیفی جامع از روش‌های تحقیق*، تهران: انتشارات تولید دانش.
- کاستلز، م. (۱۳۸۰) *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (ظهور جامعه شبکه‌ای)*، علی‌پایا (ویراستار ارشد) مترجمان: احد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران: طرح نو.
- _____ (۱۳۸۰) *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ. پایان هزاره*، علی‌پایا (ویراستار ارشد) مترجمان: احد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران: طرح نو.
- کریمی، ی. (۱۳۷۷) *روان‌شناسی اجتماعی*، تهران: نشر ارسباران.
- گل‌محمدی، ا. (۱۳۸۰) «جهانی‌شدن و بحران هویت»، *فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۱۰، صص ۴۹-۱۳.
- گیدنز، آ. (۱۳۷۷) *پیامدهای مدرنیته*، مترجم: محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز.
- _____ (۱۳۷۸) *تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*، مترجم: ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.
- هابرماس، ی. (۱۳۸۰) *خرد، عدالت و نوگرایی*، مترجم: حریری، تهران: نشر قطره.

Guibernau, M. & Goldblatt, P. (2000) "Identity and Nation", in Kath Woodward (Ed) (2000) *Questioning Identity: Gender, Class, Nation*, London: Routledge in association with the Open.

Johnson, A. (1997) *The Black Well Dictionary of Sociology*, London: Black Well Publishers.

Jakson, J. & Smith, Eliot R. (1998) "Conceptualizing Social Identity: A New Framework and Evidence for the Impact of Different Dimensions", *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 25(1:): 120-135.

Matt, J. & Russeu, J. (1999) *Key Ideas in Psychology, Social Identity Theory*, Cheltenham: Nelson Thorns.

Tajfel, H. (1982) *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

Woodward, K. (2000) "Introduction", in: Kath Woodward, *Questioning Identity: Gender, Class, Nation*, London: Routledge.

فصلنامه علمی - پژوهشی

۲۰۶

دوره سوم
شماره ۹
بهار ۱۳۸۹

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی